

ZAMONAVIY KASBLAR VA YOSHLAR PSIXOLOGIYASI

Mingbayeva Marxabo Kadirovna

Toshkent viloyati Ohangaron tumani

20-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy kasblarning shakllanish jarayoni, raqamli iqtisodiyot sharoitida yuzaga kelayotgan yangi mutaxassisliklar hamda ularning yoshlar psixologiyasiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, kasb tanlash jarayonida o'smir va yoshlarning psixologik xususiyatlari, motivatsiyasi, qiziqishlari va qadriyatlar tizimi tahlil qilinadi. Maqolada kasbga yo'naltirishda psixologik yondashuvning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy kasblar, yoshlar psixologiyasi, kasb tanlash, motivatsiya, raqamli texnologiyalar, kompetensiya, ijtimoiylashuv, kasbiy identifikatsiya.

KIRISH

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan mehnat bozoriga ham keskin ta'sir ko'rsatmoqda. Axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, startap madaniyati va masofaviy ish tizimining rivojlanishi natijasida an'anaviy kasblar bilan bir qatorda mutlaqo yangi yo'nalishlar paydo bo'lmoqda. Dasturchi, SMM-menejer, grafik dizayner, blogger, kibertahlilchi, data-analitik kabi kasblar yoshlar orasida tobora ommalashib bormoqda. Bu jarayon yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlari va kasbiy motivatsiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Zamonaviy kasblarning asosiy xususiyati – moslashuvchanlik, kreativlik va doimiy o'rganishga ehtiyojdir. Ilgari kasb bir umrga tanlanadigan faoliyat turi sifatida qaralgan bo'lsa, bugungi kunda inson bir necha marotaba kasbini o'zgartirishi mumkin. Bu holat yoshlar psixologiyasida yangi sifatlarni – tez moslashish, mustaqil qaror qabul qilish, o'zini rivojlantirishga intilish kabi xususiyatlarni shakllantirmoqda.

O'smirlik va ilk yoshlik davri shaxsning kasbiy identifikatsiyasi shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda yoshlar o'z qiziqishlari, qobiliyatlari va ijtimoiy

mavqeini aniqlashga harakat qiladi. Psixologik jihatdan bu jarayon o‘z-o‘zini anglash, “Men kimman?” degan savolga javob topish bilan bog‘liq. Agar kasb tanlash jarayoni ongli va qiziqishlarga mos ravishda amalga oshirilsa, shaxsda ichki motivatsiya va kasbiy qoniqish yuqori bo‘ladi. Aks holda, majburlash yoki noto‘g‘ri yo‘naltirish kelajakda kasbiy stress va emotsional charchoqqa olib kelishi mumkin.

Zamonaviy yoshlar axborot oqimi kuchli bo‘lgan muhitda voyaga yetmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar orqali turli muvaffaqiyat hikoyalari, tez boyish yoki mashhurlikka erishish haqidagi tasavvurlar keng tarqalgan. Bu esa ayrim hollarda real kasbiy rivojlanish jarayonini noto‘g‘ri baholashga sabab bo‘ladi. Psixologlar yoshlarni kasb tanlashda real imkoniyatlar, mehnat bozori talablari va shaxsiy qobiliyatlar uyg‘unligiga e‘tibor qaratishga undaydi.

O‘zbekistonda ham yoshlarga zamonaviy kasblarni egallash uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi va O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi takomillashtirilmoqda, IT yo‘nalishlari va innovatsion loyihalar qo‘llab-quvvatlanmoqda. Bu esa yoshlarning zamonaviy kasblarga qiziqishini oshirmoqda.

Yoshlar psixologiyasida kasb tanlash jarayoni nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-psixologik omillar bilan ham belgilanadi. Oila ta’siri, tengdoshlar fikri, jamiyatdagi nufuzli kasblar haqidagi stereotiplar yoshlarning qaroriga ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois maktab psixologi va sinf rahbarining vazifasi – o‘quvchilarga o‘z qobiliyatlarini aniqlashda yordam berish, kasblar olami haqida real va xolis ma’lumot berishdan iboratdir.

Zamonaviy kasblar yoshlarning mustaqil fikrlashini, jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini, muloqot madaniyatini va muammolarni hal etish kompetensiyasini talab qiladi. XXI asr ko‘nikmalari – tanqidiy fikrlash, kreativlik, hamkorlik va kommunikatsiya – har qanday sohada muvaffaqiyatning muhim omiliga aylangan. Demak, yoshlarni faqat bilim bilan emas, balki psixologik jihatdan ham zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlash dolzarb vazifadir.

Bugungi kunda Yangi O‘zbekistonimizda yoshlarning zamonaviy kasblarga bo‘lgan qiziqishi sezilarli darajada oshib bormoqda. Dasturchilik, grafik dizayn, SMM mutaxassisligi, bloggerlik kabi sohalar qisqa muddatda o‘rganilib, tezkor daromad keltirishi mumkin. Shu bilan birga, ayrimlar bu kasblarni vaqtinchalik deb hisoblab, ularning uzoq muddatli istiqboliga shubha bilan qarashmoqda. Prezidentimiz Shavkat

Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Zamonaviy kasblarni egallash – yoshlarning iqtisodiy mustaqilligi va kelajagi uchun muhim omildir”

Shunday ekan, zamonaviy kasblarning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilish, an’anaviy kasblar bilan solishtirish bugungi kun yoshlari uchun dolzarb masaladir.

Albatta, mavzuni yanada boyitish uchun quyidagi ilmiy-tahliliy qo‘shimchalarni kiritish mumkin:

Zamonaviy kasblar shakllanishida To‘rtinchi sanoat inqilobi jarayonlari muhim o‘rin tutadi. Sun’iy intellekt, robototexnika, “big data”, kiberxavfsizlik va masofaviy xizmatlar bozori kengaygani sari an’anaviy kasblarning mazmuni ham o‘zgarib bormoqda. Masalan, oddiy buxgalterlik faoliyati avtomatlashtirilayotgan bo‘lsa, moliyaviy tahlil va strategik rejalashtirish ko‘nikmalari yuqori baholanmoqda. Bu esa yoshlarning tafakkurida moslashuvchanlik va ko‘p funksiyali kompetensiyalarni shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Yoshlar psixologiyasi nuqtai nazaridan qaraganda, zamonaviy kasblarga qiziqish ko‘pincha mustaqillikka intilish, tez natijaga erishish istagi va o‘zini namoyon qilish ehtiyoji bilan bog‘liq. Ayniqsa, o‘smirlik davrida shaxsda o‘z qadrini his etish va jamiyatda tan olinishi muhim motivatsion omil hisoblanadi. Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar orqali muvaffaqiyatli yosh tadbirkorlar yoki IT mutaxassislarining faoliyati keng targ‘ib qilinishi yoshlar ongida yangi kasbiy ideal obrazini shakllantirmoqda. Biroq psixologik jihatdan barqarorlikni ta’minlash uchun yoshlar real mehnat jarayoni, sabr-toqat va uzluksiz o‘qish muhimligini anglab yetishi zarur.

Kasbiy o‘zini aniqlash jarayonida psixologik diagnostika metodlari – qiziqishlar testi, temperament va xarakter xususiyatlarini aniqlash usullari, motivatsion so‘rovnomalar samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Maktab amaliyotchi psixologi o‘quvchilarga kasb

tanlashda individual maslahat berish orqali noto‘g‘ri yo‘nalishning oldini oladi. Bu jarayonda ota-onalar bilan hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ayrim hollarda ota-onalarning shaxsiy istagi bolaning haqiqiy qiziqishlaridan ustun qo‘yiladi.

O‘zbekistonda yoshlarga zamonaviy kasblarni o‘rgatish va ularni mehnat bozoriga tayyorlash maqsadida qator dasturlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan oliy ta’lim yo‘nalishlari zamonaviy talablar asosida yangilanmoqda, IT va texnologik mutaxassisliklar kengaytirilmoqda. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi tomonidan yoshlar tadbirkorligi, startap loyihalari va kasb-hunarga o‘qitish kurslari qo‘llab-quvvatlanmoqda. Bu tashabbuslar yoshlarning kasbiy o‘sish motivatsiyasini kuchaytiradi.

Zamonaviy kasblarning yana bir muhim jihati – masofaviy ish (remote work) imkoniyatidir. Bu yoshlarning mustaqil ish tashkil etish, vaqtni boshqarish va o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Biroq masofaviy faoliyat ayrim hollarda ijtimoiy ajralish yoki kommunikativ ko‘nikmalarning sustlashuviga olib kelishi mumkin. Shu bois psixologik tayyorgarlik, emotsional intellekt va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb masala hisoblanadi.

Shuningdek, zamonaviy kasblar gender stereotiplarini ham o‘zgartirib bormoqda. Ilgari “erkaklar” yoki “ayollar” kasbi sifatida qaralgan sohalar bugungi kunda teng imkoniyatlar asosida rivojlanmoqda. Bu esa yoshlarning kasb tanlash erkinligini kengaytiradi va shaxsiy qiziqishlarga asoslangan qaror qabul qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, zamonaviy kasblar yoshlar psixologiyasida yangi qadriyatlar tizimini shakllantirmoqda: mustaqillik, innovatsion fikrlash, o‘zini doimiy rivojlantirish va global tafakkur. Shuning uchun ta’lim jarayonida nafaqat kasbiy bilim, balki stressga chidamlilik, kommunikativ kompetensiya va hayotiy maqsadni aniq belgilash ko‘nikmalarini rivojlantirish ham muhimdir. Faqat shundagina yoshlar o‘z salohiyatini to‘liq namoyon eta oladi va zamonaviy mehnat bozorida muvaffaqiyat qozonadi.

“Tezkorlik – zamon talabi”, deganlaridek, bugungi dunyo tez o‘zgarayotgani bois, yangilikka moslashgan inson muvaffaqiyatga erishadi. Zamonaviy kasblarning ustun jihati

– ularni qisqa vaqt ichida o‘rganish va natijaga erishishdir. Masalan, dasturchi yoki dizayner bo‘lish uchun to‘rt yillik oliy ta‘lim shart emas, balki qisqa kurslar orqali ham yuqori daromadga chiqish mumkin. Shuningdek, bloggerlik sohasi ham keng ommalashmoqda. Hozirda ko‘plab yoshlar turli mavzularda kontent ishlab chiqarib, katta auditoriya yig‘moqda va o‘z biznesini rivojlantirmoqda. Bu holat jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy hayotiga ham ta‘sir ko‘rsatmoqda

Global imkoniyatlar va islohotlar:

Zamonaviy kasblarning yana bir muhim jihati – ular global miqyosda ishlash imkoniyatini beradi. Frilanserlik, startaplar, xorijiy mijozlar bilan ishlash – bularning barchasi yoshlar uchun keng yo‘llar ochmoqda. Shu maqsadda O‘zbekistonda ham yirik islohotlar amalga oshirilmoqda.

Har bir tanganing ikki tomoni bo‘lgani kabi, zamonaviy kasblar doimo barqaror bo‘lavermaydi. Texnologiyalar tez rivojlanar ekan, ayrim sohalar eskirib qolishi mumkin. Masalan, 10 yil oldin talabgir bo‘lgan IT yo‘nalishlari bugun o‘z ahamiyatini yo‘qotgan. An‘anaviy kasblarning afzalligi esa – ularning vaqt sinovidan o‘tganligidir. Tibbiyot, muhandislik, pedagogika, huquqshunoslik kabi sohalar jamiyat rivojlanishi uchun zarur va ularga doimo talab bo‘ladi. Bu haqda I. Karimov ham o‘z asarida ilm va kasbning barqarorligini alohida ta‘kidlagan edi.

Uyg‘unlik zarurati

Shaxsan menimcha, zamonaviy va an‘anaviy kasblarni qarama-qarshi qo‘yish to‘g‘ri emas. Eng to‘g‘ri yo‘l – ularni uyg‘unlashtirishdir. Masalan, huquqshunos IT ko‘nikmalarini ham egallasa, muhandis biznesni boshqarishni o‘rgansa – bu ularning barqarorligini yanada mustahkamlaydi.

Prezidentimiz ta‘kidlaganidek: “Yoshlarimiz o‘z kelajagini mustahkamlash uchun doimiy o‘qib, rivojlanib borishi lozim”. Demak, eng muhim narsa – qisqa muddatli manfaatni emas, balki uzoq muddatli istiqbolni hisobga olishdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy kasblar va yoshlar psixologiyasi o‘zaro chambarchas bog‘liq tushunchalardir. Raqamli jamiyat sharoitida yoshlarning kasbiy

yoʻnalishini toʻgʻri shakllantirish, ularning individual qobiliyat va qiziqishlarini inobatga olish, psixologik qoʻllab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ongli tanlangan kasb shaxsning oʻzini roʻyobga chiqarishi, jamiyatda munosib oʻrin egallashi va hayotdan qoniqish his etishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. “Yoshlar – kelajagimiz” davlat dasturi. – Toshkent, 2018.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. Taʼlim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish toʻgʻrisida. – Toshkent, 2020.
3. Karimov I. A. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.
4. Joʻrayev R. Oʻzbekistonda zamonaviy kasblar: imkoniyat va istiqbollar. – Toshkent: TDYU ilmiy jurnali, 2022.
5. Qodirov B. Innovatsion taʼlim va zamonaviy kasb-hunarlar bozorining rivojlanishi. – Toshkent: Iqtisodiyot va taʼlim, 2021.
6. Xolmurodov D. Oʻzbekistonda yoshlarning kasbiy rivojlanishi: muammo va yechimlar. – Toshkent: Yoshlar
7. Ziyo.net.